

УДК: 341.485:343.375(477)

**Павло КРАВЧЕНКО,
Роман ПОДКУР***

Специфіка кримінального переслідування за крадіжки в умовах Голодомору 1932–1933 рр.

Метою статті стало дослідження обставин переслідування селян за крадіжки в умовах Голодомору 1932 –1933 рр. та застосування

* *Кравченко Павло Миколайович* – кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; rablokk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1066-4460>. *Подкур Роман Юрійович* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії державного терору радянської доби Інституту історії України НАН України; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1043-7535>; 5roman@ukr.net.

постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності».

Методологія ґрунтується на принципах історизму, науковості, усебічності. Для дослідження архівно-кримінальних справ був застосований антропологічний підхід. Для реалізації мети були використані проблемний, хронологічний, конкретно-пошуковий методи.

Висновки. Для вищого політичного керівництва приховування селянами збіжжя під час конфіскаційної хлібозаготівлі було «контрреволюційним злочином». Для створення правових підстав для засудження «розкрадачів соціалістичної власності» була ухвалена постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності». Пік застосування цієї постанови припав на листопад 1932 – початок 1933 рр. і супроводжувалося агітаційно-пропагандистською кампанією. Її метою було посіяти страх перед представниками партійно-радянського апарату і змусити селян здати все збіжжя у хлібозаготівлю. Кремлівські очільники не зважали на наростаючу смертність, оскільки вона була карою за спротив комуністичному режиму.

Для більшовицького керівництва у другій половині 1932 – початку 1933 рр. факт приховування зерна був «контрреволюційним злочином». Їм було байдуже щодо джерел походження збіжжя – крадіжка, власне виробництво чи отримане за трудові.

Через конфіскаційні хлібозаготівлі селянство було поставлене в умови пошуку нових методів виживання. Масові крадіжки колгоспного збіжжя та власності інших селян стали реакцією на дії комуністичного режиму, що зруйнував традиційний, еволюційний розвиток сільськогосподарського виробництва. Обтяжуючою обставиною таких злочинів стала наявність вогнепальної зброї та крадіжки державного/колгоспного/кооперативного майна.

Специфіка покарання за крадіжки в умовах Голодомору 1932–1933 рр. була в тому, що переважна більшість селян була засуджена за статтями Кримінального кодексу УСРР за невиконання податків, відмову здавати зерно у хлібозаготівлю та крадіжки на термін від двох до п'яти років виправних робіт. Це викликало нарікання керівництва російського наркомату юстиції, яке звинувачувало суддів у невиконанні «партійних вказівок».

Ключові слова: Голодомор, ГПУ, кримінальне покарання, суд, наркомат юстиції.

Трагедія Голодомору 1932–1933 рр. активно досліджується науковцями, оскільки вона змінила не лише економічні засади господарювання українських селян. Упродовж суцільної колек-

тивізації російське комуністичне керівництво намагалося змінити світоглядні принципи селянства.

Дослідники накопичили значну кількість праць із історії Голодомору¹. С. Кульчицький обґрунтував голод 1932–1933 рр. як геноцид², назвав його каральною акцією, що мала характер «виховання вбивством»³. Він зазначив, що московське керівництво на чолі із Й. Сталіним

«долало відсталість від передових країн запровадженням примусової праці у колгоспах. Ця лінія розвитку була протилежною загальноцивілізаційній»⁴.

В. Марочко наполягав, що

«голодомор є організаційно-політичною формою масового народобивства, соціально-психологічним засобом упокорення бунтівних селян»⁵.

Тому популярності набувають дослідницькі напрями, що розкривають поведінку селян в екстремальній ситуації початку 1930-х рр.

У кризових умовах масового штучного голоду українські селяни намагалися вижити. Якщо одні ховали дрібку зерна для харчування, інші – здійснювали крадіжки особистого чи колгоспного майна, продовольства. У злочинстві брали участь різні люди – зголоднілі селяни, які намагалися вижити за будь-яку

¹ Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик / редкол.: С. Кульчицький, О. Ботушанська, В. Мотика; упоряд.: Л. Бур'ян, І. Рікун; Одеська держ. наук. біб-ка імені М. Горького; Ін-т історії України НАН України; Фундація українозн. студій Австралії. – Одеса; Львів: Вид-во М. П. Коць, 2001. – 664 с.

² *Кульчицький С.В.* Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид: мовою документів, очима свідків. – К.: Наш час, 2008. – 239 с.; *Його ж.* Український Голодомор в контексті політики Кремля початку 1930-х рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – 208 с.

³ Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) – К.: Академперіодика, 2021. – С. 375.

⁴ *Кульчицький С.В.* Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид... – С. 81.

⁵ *Марочко В.* Територія Голодомору: термінологічний та соціально-демографічний дискурси // Проблеми історії України: факти, судження пошуки. – 2013. – Вип. 22. – С. 166.

ціну і тому переступили межу традиційного світогляду, маргінали, які не мали іншого способу заробити на прожиття, кримінальні злочинці.

Проблему крадіжок у селянському середовищі наприкінці 1920-х – 1930-х рр. досліджували лише окремі вчені. Вони розпочали аналізувати документи у двох напрямках – дії владних структур та «селянське традиційне правосуддя». Так, Н. Романець вивчала особливості застосування постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності». Проаналізувавши обставини ухвалення цього акту, поточну практику застосування, вона зробила висновок, що своєрідний пік застосування цього закону припадав на завершальний етап хлібозаготівельної кампанії (кінець листопада 1932 – січень 1933 рр.). Вичерпавши так звані «видимі припаси хліба», партійно-радянський апарат виконував заготівельний план виключно за рахунок вилучення у селян «розкраденого, незаконно розданого і прихованого хліба». Певне послаблення відбулося лише з травня 1933 р., оскільки судові органи зменшили використання згаданої постанови. Водночас, за потреби, комуністичні очільники починали знову застосовувати цей «каральний акт», як це сталося, наприклад, у 1934 р.⁶

С. Дровозюк намагався проаналізувати селянські самосуди 1920–1930-х рр. На його думку, розглядаючи самосуд як подію у повсякденному житті селянства, необхідно збагнути мотиви дій його учасників, логіку їхньої поведінки, зрозуміти це явище «зсередини». Необхідність вивчення цього явища він обґрунтував так:

- самосуд у селянському варіанті не був спонтанною, неусвідомленою дією, а часто втілював традицію громадського суду з його неодмінними атрибутами;
- він є не тільки виявом правосвідомості селянства, його настроїв, а й розкриває таємниці підсвідомого;

⁶ Романець Н. «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні // Грані. – № 5. – 2011. – С. 21.

- серед історичних явищ самосуд виділяється максимальною концентрацією та розмаїттям емоційних станів, наочно демонструє психологію натовпу;
- самосуд не лише відображає ментально-свідомісний стан його безпосередніх учасників, а й віддзеркалює стан держави, суспільного організму загалом, оскільки часто є емоційною реакцією на неспроможність влади забезпечити законність і правопорядок.

На цій підставі С. Дровозюк зробив слушний висновок, що самосуд є унікальним «згустком» суспільних відносин і може розглядатися відразу у кількох площинах: суспільно-політичній, адміністративно-правовій, соціально-психологічній і духовно-культурній. Самосуд має важливе значення для історика з інформаційної точки зору, його учасники своєю поведінкою і висловлюваннями можуть чимало розповісти про людину своєї епохи⁷.

Акцент на спробах самих селян приборкати крадіжки у 1933–1936 рр. зробила також Н. Романець. Це був період піку Голодомору і подальших його наслідків у селянському середовищі. Дослідниця намагалася встановити причини і масштаби поширення селянських самосудів. Головною причиною крадіжок і, як наслідок, самосудів, на її думку, був масовий голод і масштабні репресії, що зумовили появу так званого «декласованого елемента» – селян, позбавлених засобів для існування. Поширенню самосудів сприяла й загальна морально-психологічна атмосфера, що панувала в українському селі доби суцільної колективізації і Голодомору. Селяни знову почали жити в умовах насильства, а смерть перетворилася на буденне явище. Важливо, що дослідниця визначила типи самосудів:

- стихійні розправи селян із «злочинцями з безвиході», тобто селянами, які крали через голод, або селянами, яких партійно-радянський апарат згідно ухвал комуністичних очіль-

⁷ Дровозюк С. Селянський самосуд 1917–1930-х рр. як соціально-психологічний феномен (історіографічні нотатки) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 10. – С. 284–285.

ників, позбавив майна та засобів виробництва, перетворивши на маргіналів;

- розправи, організовані представниками місцевого партійно-радянського і колгоспного апарату, що супроводжувалися тортурами і знущаннями з підозрюваних у скоєнні злочину. Н. Романець зазначила, що даний вид самосуду став продовженням практики насильства, поширеної під час суцільної колективізації, хлібозаготівельних кампаній 1931–1933 рр. Цей вид самосуду комуністичні очільники цинічно називали «порушеннями соціалістичної законності»⁸.

Якщо історики акцентували увагу на політико-економічних причинах масових крадіжок і динаміці реалізації ухвалених партійно-радянським керівництвом СРСР рішень про покарання за «розкрадання соціалістичної власності», то дослідники історії права вивчали принципи формування правової бази для застосування і виконання покарання. Так, правознавці зазначили, що основою правової політики стала концепція «загострення класової боротьби по мірі будівництва соціалізму», що була проголошена Й. Сталіним на липневому пленумі ЦК ВКП(б) 1928 р. Тому, згідно з його теорією, у 1930-х рр. була створена особлива політико-правова система, котра характеризувалася надмірною жорстокістю кримінальних санкцій та порушувала принцип правової захищеності громадян⁹.

Отже, для Й. Сталіна і його оточення однією із проблем стало розкрадання державної «соціалістичної», у тому числі колгоспної, власності. Кремлівська верхівка розглядала останню не як

⁸ Романець Н. Селянські самосуди 1933–1936 рр.: причини, масштаби, наслідки // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Історичні науки. – 2016. – Вип. 25. – С. 90.

⁹ Ситник О., Попова Г. Вплив радянської кримінально-правової доктрини на діяльність правоохоронних органів Донбасу в період другої половини 1920-х – 1930-і рр. // Вісник Донец. нац. ун-ту. Серія: Економіка і право. – Донецьк, 2011. – Вип. 2. – С. 298. Див. також: Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941) / [Усенко І.Б., Мироненко О.М., Чехович В.А. та ін.]; за ред. О. М. Мироненка, І. Б. Усенка. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.

власність селян, які об'єднали майно і засоби виробництва у колектив для спільного виробництва і збуту товарної продукції. Для них колгосп був державною власністю, якою вище партійно-радянське керівництво могло розпоряджатися на власний розсуд. Тому факти «розкрадання» врожаю 1932 р. на тлі масової нестачі продовольства у селах республіки розцінювалися московськими очільниками як «крадіжка державного майна», а не майна кооперативного/колективного/пайового виробничого підприємства.

Саме такими поглядами керувався Л. Каганович, коли у листі Й. Сталіну від 16 червня 1932 р. звинуватив керівництво УСРР у відсутності підготовки до збиральної кампанії:

«ми стоїмо перед небезпекою передчасного, стихійного і не організованого збирання врожаю і розкрадання хліба із полів»¹⁰.

Його передбачення цілком справдилися. Доповідні записки ГПУ УСРР інформували у липні 1932 р. про дострокове збирання врожаю колишніми колгоспниками. Вийшовши із колгоспу, вони вважали, що, оскільки брали участь у посіві збіжжя, то вони мають право на децицю врожаю. Так сталося у с. Михайлівка Бершадського району Вінницької області в останні дні липня 1932 р. У с. Судилків Шепетівського району селяни теж почали несанкціоноване збирання врожаю¹¹.

Видачу збіжжя селянам на трудодні до виконання хлібозаготівлі московські очільники сприймали як «розбазарювання хліба» і «крадіжку». Тому ця проблема звучала у дискусіях вищого республіканського партійно-радянського апарату під час приїзду В. Молотова і Л. Кагановича на III Всеукраїнську конференцію КП(б)У, що мала відбутися 6–9 липня 1932 р. Перед конференцію розпочалося засідання політбюро, де обговорювався план хлібозаготівлі із врожаю 1932 р. Вище партійно-радянське керівництво СРСР визначило об'єм вилучення зерна у 356 млн пудів. У шифровці Й. Сталіну від 6 липня 1932 р. В. Мо-

¹⁰ Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. / сост. О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис, Л. П. Кошелева, Э. А. Рис, Л. А. Роговая. – М.: РОССПЭН, 2001. – С. 173.

¹¹ Держархів Вінницької обл., ф. П-136, оп. 3, спр. 10, арк. 140–141.

лотов і Л. Каганович повідомляли, що члени політбюро ЦК КП(б)У вимагали зниження хлібозаготівельного плану, посилаючись на недосів 2,2 млн га і загибель озимих на 0,8 млн га:

«Ми категорично відмовили у перегляді плану і вимагали мобілізації партійних сил для боротьби із втратами, розбазарюванням хліба й укріплення колгоспів»¹².

Отже, сталінські посланці були поінформовані про обставини зниження врожаю 1932 р., однак наполягали на повному виконанні хлібозаготівельного плану. Варто згадати, що перед поїздкою до УСРР відповідні наркомати надали докладні відомості про стан сільського господарства республіки, що свідчили про різке зменшення посівів, худоби, і, як наслідок, зниження спроможності селян виконати план хлібозаготівлі¹³. У цьому контексті найменші втрати зерна із будь-якої причини вони вже вважали злочином.

Дослідникам поки невідомі причини впевненості В. Молотова і Л. Кагановича у наявності запасів збіжжя в українських селян. На випадок неврожаю селяни завжди намагалися робити перехідні запаси, однак упродовж останніх років вони вичерпалися через конфіскаційну політику російських більшовиків та проведення суцільної колективізації. Під час останньої у значній кількості селян були усупільнені посівні і фуражні фонди. Очевидно, вище партійно-радянське керівництво вважало, що селяни розкрадали і створювали значні запаси зерна, що не обліковувалися податковими органами.

«Кримінальне мислення» очільників Кремля і республіки було цілком закономірним явищем. Їхні «життєві університети» проходили, у тому числі, серед зросійщених міських «низів», де крадіжка була способом виживання (Л. Каганович¹⁴), отри-

¹² Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. – С. 219.

¹³ Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр–субцентр влади (1917–1938). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – С. 242–243.

¹⁴ Каганович Л.М. Памятные записки рабочего, коммуниста-большевика, профсоюзного, партийного и советско-государственного работника. – М.: Вагриус, 2003. – 691 с.

мання певних благ чи поповнення партійної каси через кримінальні діяння (Й. Сталін¹⁵). Для них були далекими принципи селянської традиції, де за крадіжку жорстоко карали ще до приїзду поліції (побиття, вигнання із громади, що призводило до подальшої маргіналізації особистості тощо). Але ці традиції сформувалися на принципах приватної власності, де оберігання приватного майна увійшло у світогляд особистості селянина на рівні «звичаєвого права».

Колективізація, що була спрямована на руйнування приватновласницького способу функціонування селянського господарства і традиційного повсякденного життя, зламала ці принципи. Відтепер державні органи змушені були різко посилити охорону вже колективного майна, оскільки минулі традиції вже не впливали на пересічну особистість.

Селянин опинився в амбівалентному стані. З одного боку, традиції приватної власності ліквідовані і з'явилася колгоспна власність, статус і рівень відповідальності за її користування/використання був не зовсім для нього зрозумілий. З іншого, оплата праці у колгоспі не забезпечувала мінімального рівня проживання колгоспника і його родини. Так, С. Косіор констатував, що у 1931 р. 48% господарств республіки нічого не видали на трудодні. Наступного року відсутність оплати за трудодні лише зростала, зокрема, на Дніпропетровщині 94,8% колгоспників не отримували платні. За твердженням Н. Романець, деякі місцеві чиновники ставилися до зрізання колосків селянами спокійно: «Збирають і нехай собі збирають», оскільки розуміли, що значна частина зернових культур не буде зібрана через відсутність реальної зацікавленості у колгоспників¹⁶.

Цілком розуміли небезпечність крадіжок й республіканські очільники. Голова РНК УСРР В. Чубар 10 червня 1932 р. писав Й. Сталіну і В. Молотову, що селяни, намагаючись забезпечити себе продовольством на зиму, будуть масово красти збіжжя. Як приклад він описав факти викопування вже посаженої кар-

¹⁵ Рыбас С. Сталин. – М.: Молодая гвардия, 2010. – 912 с.

¹⁶ Романець Н. «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні. – С. 17.

топлі, бурякових висадок та цибулі¹⁷. Однак він не зазначив, що ці факти відбувалися на тлі голодування населення, у якого восени 1931 – взимку 1932 рр. вже конфіскували врожай 1931 р. Тобто це був прямий наслідок минулої хлібозаготівельної кампанії. Очевидно, В. Чубар усвідомлював, що хлібозаготівлі 1932 р. будуть ще жорстокішими і селяни почнуть їм протидіяти різними формами.

Голодування населення навесні 1932 р. кремлівські очільники списали на неспроможність республіканських керівників «маневрувати» внутрішніми запасами продовольства і недолуге керівництво сільськогосподарською галуззю. Але розкрадання колгоспних запасів і приховування зерна відклалося у свідомості вищих партійно-радянських чиновників. Доповідні записки ОГПУ СРСР – ГПУ УСРР, міліції, партійно-радянських органів теж створили картину масового розкрадання зерна із врожаю 1932 р., що наприкінці 1932 р. переросла у стійку впевненість кремлівських очільників у наявності в українських селян зерна. Відмовки від здачі зерна вони сприймали як «контрреволюційну змову приватновласницьких націоналістичних елементів».

Обласні комуністичні очільники підтримували також цю істеричну кампанію. Так, виступаючи на партконференції у Запоріжжі у лютому 1933 р., перший секретар Дніпропетровського обкому партії М. Хатаєвич наголошував:

«Чи всі колгоспники крали? Дуже невеликий процент не крав – процентів 10–15. Навіть ті, які заробили по 400–500 трудоднів, тягли колгоспний хліб, але набагато менше, бо їм ніколи було красти, вони працювали»¹⁸.

Не зовсім зрозуміло – звідки такі дані у М. Хатаєвича і чому у нього сформувалося таке відчуття.

Масові обшуки восени–взимку 1932 р. певним чином заперечили таке твердження. На засіданні політбюро ЦК КП(б)У вночі 20 грудня 1932 р. В. Балицький констатував, що за дві

¹⁷ Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр. – С. 209.

¹⁸ Романець Н. «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні. – С. 17.

останні декади у ямах і «чорних клунях» (7 тис. ям і 100 клунь), знайдено 700 тис. пудів хліба. Він зазначив, що одноосібники ховають хліб у колгоспників тих колгоспів, які вже виконали план хлібозаготівлі¹⁹. Але від республіки, незважаючи на зниження у жовтні 1932 р. хлібозаготівельного плану на 60–70 млн пудів, у категоричній формі вимагалось здати решту 165–170 млн пудів (2706–2870 тис. т)²⁰. Тому знайдені 700 тис. пудів фактично не рятували хлібоздачу, але прирекли селян до голодної смерті.

Загалом у середині 1932 р. Й. Сталін намагався вирішити питання не лише про крадіжки у колгоспах. У листі від 20 липня 1932 р. Й. Сталін писав В. Молотову і Л. Кагановичу про постійні крадіжки на залізниці та кооперативного майна, вартість яких вже вимірювалася десятками мільйонів рублів.

Кремлівський очільник окреслив групу ворогів – «куркулі», «індивідуально-рвацькі елементи», «інші антигромадські елементи». Перші – у перекладі із радянського «новоязу» – розорені колективізацією і позбавлені засобів виробництва селяни-власники, які стали фактично маргіналами у радянському суспільстві. «Індивідуальники» – головним чином також селяни, які намагалися провадити власне господарство, однак їх обклали податками, змушуючи вступати до колгоспу. Ремісники, як соціальна категорія, теж різко скоротилася через податковий тиск та відсутність змоги легально купити сировину для своїх виробів. Спроби побудувати добробут родини власною працею поза колективом засуджувалися Й. Сталіним й інтерпретувалися як «рвацькі». «Антигромадські елементи» – це теж наслідок більшовицької соціальної революції. Це – асоціальні особи, які змушені були виживати крадіжкою, оскільки через різні причини (соціальне походження, несприйняття влади, відсутність освіти, спеціальності, документів тощо) не могли вмонтуватися у радянську соціальну ієрархію.

¹⁹ Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр. – С. 316.

²⁰ Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр–субцентр влади (1917–1938). – С. 253.

Й. Сталін бачив проблему чинної правової політики щодо таких крадіжок у тому, що особи, які їх здійснили, кваліфікувалися як звичайні крадії. За свій злочин вони отримували, згідно з Кримінальним кодексом, два–три роки покарання. У радянських реаліях після 6–8 місяців їх амністували і вони знову опинялися на волі. У розумінні Й. Сталіна такого типу крадіжки повинні кваліфікуватися як «контрреволюційна діяльність/злочин». Він запропонував підготувати закон, який:

- прирівнював би залізничні вантажі, колгоспне і кооперативне майно до державного майна;
- покарання за розкрадання цього майна повинно було становити мінімально 10 років ув'язнення, але як правило – розстріл²¹.

Очевидно, жорстокість покарання дещо ошелешила сталінських соратників. У черговому листі²² до В. Молотова і Л. Кагановича Й. Сталін роз'яснив власну позицію щодо жорсткого покарання. Його погляди ґрунтувалися на критиці приватної власності,

«порушення інтересів якої жорстоко каралося і для захисту якої він [капіталізм. – Авт.] створив свою власну державу»²³.

На його думку, соціалізм не переможе, якщо не поховає «капіталістичні елементи й індивідуально-рвацькі звички, навички, традиції (що служать основою для крадіжок)».

За прикладом капіталістів він вимагав

«оголосити громадську власність (кооперативну, колгоспну, державну) священною і недоторканою».

Такий закон він вважав базовим для «соціалістичного будівництва». Він мав

«відбити спроби у антигромадських, куркульсько-капіталістичних елементів розкрадати громадську власність»²⁴.

²¹ Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. – С. 235. Див. також: Зеленин И.Е. «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление // Вопросы истории. – 1998. – № 1. – С. 115.

²² Автори-упорядники науково-документального збірника зазначили таке датування цього листа – раніше 24 липня 1932 р. Див.: Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. – С. 240.

²³ Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. – С. 241.

²⁴ Там же.

Л. Каганович і В. Молотов швидко задовольнили побажання вождя. Вже 24 липня вони шифрованою повідомили Й. Сталіна про підготовлений проект постанови президії ЦВК СРСР, де були використані запропоновані очільником Кремля позиції: винуватці – «куркулі і антигромадські елементи», одержавлення кооперативного і колгоспного майна, покарання за розкрадання – розстріл, скасування для цих осіб амністії, суд у короткі терміни повинен розглядати такі справи²⁵. Й. Сталін у листі Л. Кагановичу від 26 липня 1932 р. запропонував додати до закону про охорону колгоспної і кооперативної власності положення про боротьбу із

«тими елементами, які використовують насилля і погрози або проповідують насилля і погрози стосовно колгоспників, щоб змусити їх вийти із колгоспів»²⁶.

Пропозиція була реалізована у постанові ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р.²⁷

Чому Й. Сталін звернув увагу на насильство стосовно колгоспників – стало зрозуміло після вивчення інформаційно-аналітичних записок ОГПУ СРСР – ГПУ УСРР, яких чимало опубліковано у науково-документальних збірниках. Ці матеріали стали основою досліджень поведінки представників партійно-радянського апарату та сільських активістів²⁸. Навіть побіжний

²⁵ Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. – С. 242.

²⁶ Там же. – С. 245–246.

²⁷ СЗ СССР. – 1932. – № 62. – Ст. 360.

²⁸ Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця: Логос, 1997. – 536 с.; Партійно-радянське керівництво УСРР під час голодомору 1932–1933 рр.: Вожді. Працівники. Активісти: зб. док. та матер. / упоряд. В. Васильєв, Н. Верт, С. Кокін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – 444 с.; Настрої та поведінка населення Поділля в умовах сталінської революції «згори». 1928–1940 / авт. вступ. ст.: В. Васильєв, Р. Подкур; упоряд.: Р. Подкур, В. Васильєв, П. Кравченко, В. Петренко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – 528 с.; Лисенко О. Сільські активісти: формування соціальної групи, типи поведінки та методи роботи // Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції «згори». 1928–1938: зб. док. та матер. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М.,

аналіз засвідчив масові знущення партійних апаратників і сільських активістів над селянами. Дослідницька практика засвідчила, що лише у кричущих випадках, які набули розголосу чи спровокували заворушення селян, цих осіб засуджували за «порушення соціалістичної законності»²⁹. В інших випадках їх переводили на посади в інший район/область.

Оперативність виконання розпорядження Й. Сталіна вражала. Вже 4 серпня 1932 р. він написав Л. Кагановичу, що «повертає проєкт декрету про охорону громадського майна із власними поправками і доповненнями».

Він вимагав його негайного оприлюднення. Це було закономірно, оскільки розпочалася хлібозаготівельна кампанія і він намагався максимально швидко посіяти страх серед селянства для вилучення якомога більшої кількості зерна.

Однак Й. Сталін розумів, що після публікації цієї репресивної постанови необхідний негайний публічний розголос щодо її втілення. Тому на тлі хлібозаготівлі він вимагав розгортання пропагандистської кампанії, що допомогла б виявити факти масової крадіжки збіжжя. У листі від 17 серпня 1932 р. він наказав негайно розпочати роз'яснювальну кампанію згаданої постанови через пресу. Зокрема, редакцію газети «Правда» він звинуватив у «глупстві і бюрократизмі», оскільки вона не розпочала публікацію матеріалів щодо реалізації цієї постанови. Й. Сталін запропонував певний алгоритм такої кампанії: роз'яснення смислу постанови по пунктах, критика і викриття працівників організацій всіх рівнів, які намагалися «покласти під сукно» цю постанову, «пригвоздити до ганебного стовпа» суддів і прокурорів, які проявляли лібералізм стосовно розкрадачів, публікація вироків по кримінальних справах і поширення інформації серед населення, мобілізація і відповідний інструктаж кореспондентів газет для висвітлення реалізації постанови,

2012. – С. 40–62; *Її ж.* Сільські активісти Чернігівщини (кінець 1920–1930-ті рр.): типологія поведінки // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2013. – № 1–2 (40–41). – С. 255–284 та ін.

²⁹ Для прикладу див.: Партійно-радянське керівництво УСРР під час голодомору 1932–1933 рр.: Вожді. Працівники. Активісти. – С. 289–388.

заохочення тих керівників організацій, які застосовували положення постанови на практиці. На його думку:

«Кампанія ця повинна бути систематичною і довгостроковою. Треба довбати систематично в одну точку, щоб змусити наших працівників повернутися “обличчям до закону” про охорону громадської власності»³⁰.

Настанови Й. Сталіна були чітко виконані. І. Зеленін докладно описав численні статті газети «Правда», присвячені реалізації цієї постанови³¹.

Статистичні дані щодо кількості арештованих за розкрадання, приховування, розбазарювання збіжжя були окремим рядком у звітах органів ГПУ УСРР, міліції, наркомату юстиції. Зокрема, у довідці заступника голови ГПУ УСРР Ф. Леонюка від 8 грудня 1932 р., зазначалося, що упродовж серпня–листопада 1932 р. до кримінальної відповідальності було притягнуто 21 197 осіб, із них:

- за «розкрадання, розбазарювання і приховування хліба» – 6940 осіб (тобто третину від загальної кількості арештів),
- за агітацію проти хлібозаготівлі – 6449,
- за спекуляцію хлібом – 3715,
- за спротив вивезенню хліба – 2022,
- за терор і підпали – 441.

За цей же період співробітники міліції арештували 12 896 осіб, із них:

- за «розкрадання, розбазарювання і приховування хліба» – 10 863 осіб,
- за «спекуляцію хлібом» – 2833.

Найбільша кількість арештованих «по лінії ГПУ» припала на листопад 1932 р., тобто як реакція на звинувачення сталінського посланця В. Молотова у «контрреволюційному спротиві хлібозаготівлі». Саме тоді органи держбезпеки були залучені до масових обшуків і конфіскації збіжжя. Органи міліції найбільшу кількість арештів провели у вересні (5141 ос.) та жовтні

³⁰ Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. – С. 285–286.

³¹ Зеленін І.Е. «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление. – С.118.

(3443 ос.) 1932 р.³² Це, очевидно, пов'язувалося із крадіжками врожаю під час збирання та обмолоту. На жаль, невідомо, скільки осіб із числа заарештованих були засудженні згідно із постановою від 7 серпня 1932 р.

Кількість арештованих намагалася проаналізувати Н. Романець. За її підрахунками на підставі документів наркомату юстиції УСРР, із початку хлібозаготівельної кампанії і до 25 листопада 1932 р. за «розбазарювання і розкрадання зерна» засудили майже 19 500 осіб. До цієї цифри додавалися ще 1000 осіб, засуджених за «розбазарювання гарнцевого збору» і «порушення планів з мірчуку»³³. Майже 500 осіб засудили до розстрілу, але лише 245 розстрільних вироків було затверджено. Ще 14 тис. осіб засудили до позбавлення волі, з них 10% – на 10 років і 10% – на термін від 5 до 10 років. Останні 5 тис. осіб повинні були відбувати покарання у вигляді примусових робіт. На думку дослідниці, постанову від 7 серпня 1932 р. у цьому часовому проміжку застосували лише у 10% випадків. Але завдяки агітаційно-пропагандистській машині про ці вирoki знали значна кількість населення. Це закономірно впливало на формування страху перед представниками державного апарату. За соціальним станом переважну більшість (58%) становили «середняки» і «незаможники»³⁴. Це було закономірно, оскільки саме вони найбільше страждали від втрати збіжжя. «Куркульсько-заможний елемент» становив 18% від загальної кількості засуджених.

Ситуація, на думку Н. Романець, змінилися у листопаді 1932 р. із початком діяльності «комісії В. Молотова». Із 25 листопада по 5 грудня 1932 р. у 295 районах республіки засудили 1625 осіб.

³² ГДА СБ України, ф. 42, спр. 9, арк. 52–55.

³³ Завідувач організаційно інструкторським відділом наркомату юстиції УСРР Гарін у грудні 1932 р. подав інформацію до ГПУ УСРР про кількість засуджених «у зв'язку із хлібозаготівлями» упродовж серпня–листопада 1932 р. Всього було засуджено 16 781 особа, із них до розстрілу – 582 ос. (із них 546 ос. – за розкрадання, розбазарювання і приховування хліба), до ув'язнення у таборах – 11 770 ос. (із них до 10 років ув'язнення – 881 ос.). Див.: ГДА СБ України, ф. 42, спр. 9, арк. 67.

³⁴ Романець Н. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925–1939). – Кривий Ріг, 2014. – С. 172.

Загалом, на основі зведень наркомату юстиції УСРР, загальна кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за «розкрадання, розбазарювання і приховування хліба» від початку хлібозаготівлі із врожаю 1932 р. до 10 лютого 1933 р. становила 33 806 осіб, ще 2408 засудили за розкрадання мірчука³⁵. Загалом у 1933 р. в УСРР за постановою від 7 серпня 1932 р. засудили 12 767 осіб³⁶. Станом на 15 січня 1933 р. по СРСР було засуджено понад 103 тис. осіб³⁷.

Деякі інші цифри подав у щоденнику Л. Каганович. У записі, датованому 20 грудня 1932 р., він занотував виступи на засіданні політбюро ЦК КП(б)У, що тривало до 4 години ранку. На нараді заступник голови ОГПУ СРСР, особливоуповноважений ОГПУ СРСР по Україні В. Балицький доповів, що за чотири місяці від початку хлібозаготівлі до 15 листопада 1932 р. арештували 11 тис. осіб, за місяць (15 листопада – 15 грудня) ще 16 тис., у тому числі 435 партійців, 2260 осіб із колгоспного апарату. Трійкою було ухвалено 108 позасудових розстрільних вироків, на розгляді знаходилися справи ще 100 осіб³⁸.

Загалом, подані цифри свідчать про різні рівні статистичних даних, але вони ілюструють чітку спрямованість на арешти селян, які приховували збіжжя для виживання. Також арештували представників колгоспної адміністрації, які реально розкрадали зерно, або видали селянам оплату за трудові. Водночас, наявні статистичні розбіжності, очевидно, через постійно змінювану інформацію, оскільки основний пік арештів припав на другу половину листопада–грудень 1932 р.

Впевненість кремлівських очільників, що селяни масово розікрали колгоспне збіжжя, підтвердила постанова політбюро

³⁵ *Романець Н.* Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925–1939). – С. 173–174.

³⁶ *Романець Н.* «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні. – С. 20.

³⁷ *Зеленин І.Е.* «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление. – С. 121.

³⁸ Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр. – С. 316.

ЦК ВКП(б) від 1 січня 1933 р. «Про хлібозаготівлі на Україні». У ній зазначалося, що ті колгоспники й одноосібники, які добровільно здадуть розкрадений і прихований хліб для хлібозаготівлі, не будуть піддаватися репресіям. До всіх інших осіб при виявленні збіжжя будуть застосовані санкції, передбачені постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності»³⁹. Якщо слідувати зазначеним твердженням постанови, весь хліб, який буде знайдений у селян, не важливо, чи він був краденим, чи вирощений власними руками, чи отриманий як оплату за трудові, оголошувався краденим і підпадав під конфіскацію. Але Й. Сталіна не цікавили такі «дрібниці». Ця та інші постанови московського керівництва, весь процес організації і проведення конфіскаційної хлібозаготівлі свідчать на користь гіпотези щодо свідомого створення умов для масової загибелі українського селянства.

Дослідники акцентували увагу на неспівмірності застосування постанови від 7 серпня 1932 р. стосовно селянства. І. Зеленін акцентував увагу «на юридичну необґрунтованість закону» через відсутність диференціації видів покарання залежно від ступеня їхньої тяжкості: розстріл із конфіскацією всього майна або, як виняток, 10 років ув'язнення, застосовувалися за будь-яку крадіжку соціалістичної власності без урахування її розмірів. Дослідник прирівняв такі покарання із діяльністю військово-польових судів в умовах військового стану. Він також зазначив, що це відбувалося після 15 років функціонування «радянської влади»⁴⁰.

Часто арештовані реально помирили від голоду. Так, в Октябрському районі Одеської області

«виїзна сесія обласного суду виявила у камері народного суду звинуваченого за законом від 7 серпня, який помирав від виснаження».

³⁹ Голодомор 1932–1933 років в Україні: док. і матер. / упоряд. Р. Я. Пиріг. – К.: Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 567.

⁴⁰ Зеленін І.Е. «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление. – С.116.

В Арбузинському і Гросулівському районах місцеві селяни, які від голоду вкрали колоски, навіть не дожили до розгляду справ у суді⁴¹.

Виникали проблеми із ув'язненими на невеликі терміни селянами, які відбували покарання у місцевих промислово-трудо-вих колоніях. Вони прибували дуже виснажені. Про це писав начальник Вінницької промислової виправно-трудої колонії Журавльов прокурору Вінницької області Черніну. Як причину такого стану в'язнів він зазначив неотримання харчування у відділах міліції. Однак вони туди вже потрапили у стані край-нього виснаження. Харчування у камерах попереднього ув'яз-нення теж було украй обмежене. Тому після прибуття в'язнів відправляли до лікарні, яка вже була перевантажена на 200%. Смертність у лікарні сягнула 3–4 осіб щодоби⁴².

Також виснажені селяни не могли працювати і складали значний відсоток в'язнів у перевантажених місцях ув'язнення. 25 листопада 1932 р. начальник Вінницької промислової вип-равно-трудої колонії Журавльов писав прокурору Вінниць-кої області Черніну, що під його керівництвом знаходиться по-над 2800 в'язнів. Він зазначив, що колонія перевантажена, але була група правопорушників, яких не можливо використати на роботах через їхній стан здоров'я:

«це засуджені за хлібозаготівлю поточного року, яких і не слід звільняти з-під варти, але залишення їх під вартою ганебно відбивається на роботі П[оправно-]Т[рудої] У[станови] тому, що збільшуються випадки смертності»⁴³.

Звичайно, що смерті знесилених селян лише посилювали нега-тивне ставлення в'язнів до комуністичного режиму, попри агі-таційні заходи в'язничної адміністрації.

До листа додавався список на 131 особу, яких пропонувало-ся достроково звільнити. Навіть побіжний аналіз свідчить, що це голови селянських родин віком від 50 до 65 років, яких засу-

⁴¹ Романець Н. «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні. – С. 20.

⁴² Держархів Вінницької обл., ф. Р-1883, оп. 1, спр. 14, арк. 343.

⁴³ Там само, спр. 10, арк. 186.

дили за невиконання податків чи хлібозаготівлі. Але у документі не зазначалася постанова від 7 серпня 1932 р. Це можливо пояснити двома факторами. По-перше, статей Кримінального кодексу вистачало для покарання селян, які відмовлялися із різних причин здавати хліб. Тому судді активно ними користувалися. Це викликало гнів наркома юстиції РСФРР М. Криленка, який на січневому пленумі 1933 р. заявив:

«Ми зіткнулися із забобонами і традиціями старих форм правої буржуазної думки, що так не можна, що обов'язково треба судити не виходячи із політичних вказівок партії, а із міркувань “вищої справедливості”. [...] Ми відповіли, що вимоги політичної необхідності повинні бути виконані»⁴⁴.

Відповідні вказівки надходили із республіканського наркомату юстиції. Нарком юстиції УСРР Поляков наприкінці грудня 1932 р. надіслав директивного листа прокурору Вінницької області Черніну, де вимагав пояснень про 50% зменшення кількості засуджених за нездачу хліба і незначну кількість засуджених за крадіжки зерна. Він наказав докладно вивчити причини цього явища. Оскільки таке зменшення можна пояснити як зменшенням кількості крадіжок у результаті діяльності судових органів, так і їхнім недостатнім реагуванням⁴⁵. По-друге, засуджених, згідно із постановою від 7 серпня 1932 р., на 10 років ув'язнення вивозили за межі республіки для розвантаження місцевих місць ув'язнення.

Здебільшого судові ухвали датувалися жовтнем–листопадом 1932 р., тобто у розпал конфіскаційного етапу хлібозаготівлі. Строки ув'язнення були невеликі від одного до п'яти років. Через вік, хвороби і голодування вони були неспроможні працювати. Тому їх пропонували звільнити і відправити на постійне місце проживання. Подібні документи стали додатковим свідченням про масове використання судових репресій стосовно голодних селян.

Екстремальні умови виживання зумовлювали зростання кримінальних злочинів. Деякі селяни почали займатися зброй-

⁴⁴ Зеленин І.Е. «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление. – С. 120.

⁴⁵ Держархів Вінницької обл., ф. Р-1883, оп. 1, спр. 13, арк. 700.

ними пограбуваннями. Так, 25 вересня уповноважений особливого відділу Жмеринського дорожньо-транспортного відділення ДТВ ОГПУ СРСР В. Мельников доповів про виявлення «озброєної банди» поблизу Браїлівського лісу. Оперативна група затримала озброєних громадян В. Юрчака, М. Муравського, Ф. Палюха.

Після перших допитів затриманих В. Мельникову наказали арештувати інших членів кримінального угруповання, через районний апарат ГПУ та відділи міліції виявити кількість, соціальне походження, минулу компрометуючу інформацію, час його виникнення, встановити місцини здійснених пограбувань, місця збереження і збуту пограбованого. Керівництво вимагало від уповноваженого швидкого розслідування і повного зізнання арештованих в інкримінованих їм злочинах. Для цього пропонували В. Мельнику стосовно арештованих, які відмовлялися від свідчень, застосувати перехресний допит та організувати за «відповідних обставин, бесіди наодинці шляхом впливу на психіку арештованого»⁴⁶. Загалом наприкінці вересня 1932 р. за участь у грабунках арештували восьмеро селян. У них було вилучено 2 втинки австрійської та російської гвинтівок, один «Наган» і один саморобний пістолет, спеціальні маски для маскування обличчя.

За соціальним походженням це були селяни (за більшовицькою класифікацією – троє середняків і п'ятеро бідняків) чотирьох сіл Жмеринського району – Жуківці, Дзялів (із 1946 р. Красногірка), Потоки і Сідава. «Середняк» В. Юрчак мав 4,5 га землі, яку місцевий апарат відібрав через невиконання податків і відмову проводити посівну кампанію. Керівником був Ф. Палюх, якому виповнилося 20 років, самому старшому із «організаторів банди» було 36 років, трьом учасникам виповнилося 22 роки, одному – 23, іншому – 26, самому молодшому було 18 років. За версією слідства, вони були неробами та бешкетниками.

Упродовж травня–вересня 1932 р. вони здійснили 15 озброєних пограбувань громадян на місцевих дорогах у районі Браїлова, Станіславчика, крадіжки продовольства із комор се-

⁴⁶ ГДА МВС, м. Вінниця, спр. 5925, арк. 16.

Члени кримінального угрупування із зброєю і у масках. Вересень 1932 р.
ГДА МВС, м. Вінниця, спр. 5925.

Загальне фото членів кримінального угрупування. Вересень 1932 р.
ГДА МВС, м. Вінниця, спр. 5925.

лян навколишніх сіл. Перелік викраденого засвідчує злиденність населення. Головним у переліку награвованого були продукти: декілька пудів картоплі та збіжжя, кілька кілограмів різної крупи та шматків сала, горщик топленого масла, хліб, молочні продукти.

Промислові товари було відібрано лише у двох випадках. Одного разу вони забрали костюм, 2 френчі, одяг, який, ймовірно, везли в обмін на продукти або вже після обміну. Іншого разу грабіжникам «підфартило» – вони зупинили у Браїловському лісі колгоспну підводу і забрали 76,6 метрів мануфактури, 2 літні піджаки, 4 хустки тощо. Це були ліквідні товари, які користувалися попитом і могли бути обмінені на продовольство. Також загалом відібрали у подорожніх понад одну тисячу рублів. Однак, тисячу рублів вони відібрали в одної особи, а в інших селян при собі були дрібні суми від десяти до двадцяти рублів.

Варто зазначити, що період їхньої активної діяльності (травень–вересень) припав на початок збирання врожаю. Також у повній мірі ще не почали діяти «буксирні бригади», тому у селян ще були якісь продукти і вони традиційно намагалися їх

продати або обміняти на необхідні промислові товари. Городяни, навпаки, намагалися обміняти одяг на продукти.

Аналіз протоколів допиту засвідчив, що мотивом створення кримінального угруповання було елементарне бажання поліпшити матеріальне становище в умовах нестачі продовольства. Це було реакцією на результати більшовицької політики у сільському господарстві, у результаті якої селяни були позбавлені можливості заробляти гроші для утримання родини. Згідно з опублікованими у «Національній книзі пам'яті жертв Голодомору. Вінницька область» неповних даних, у с. Дзялів померло – 93 особи, с. Жуківці – 82 ос., с. Потоки – 42 ос., с. Сідава – 63 ос.⁴⁷

Ініціатором був Ф. Палюх, яких повернуся із Херсонщини, де працював у радгоспі. Він не пішов додому, оскільки був надто обірваний і хотів підзаробити. Спроби влаштуватися на роботу, де можна було б заробити грошей і прохарчуватися, виявилися невдалими. Навіть працівники Жмеринського залізничного вузла, що мали вищий рівень постачання, голодували. Про це, зокрема, свідчили доповідні записки начальника дорожньо-транспортного відділу Південно-Західної залізниці ОГПУ СРСР Бережков. У доповідній записці від 20 лютого 1932 р. він зазначив різке погіршення постачання продовольством залізничників: відсутність хліба на декілька днів, черги у хлібних ятках, різке зменшення контингенту, який забезпечувався пайком, підвищення цін на продовольство, несвоєчасна виплата заробітної плати⁴⁸. Оскільки легальний спосіб заробітку здався йому безперспективний, він запропонував декільком особам розпочати пограбування населення. Награбоване вони ділили між собою, на базарі продавали тільки окремі пограбовані речі⁴⁹.

Зовсім не зрозуміла позиція співробітників Жмеринського дорожньо-транспортного відділення ДТВ ОГПУ УСРР, які після

⁴⁷ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вінницька область / авт.-упоряд.: Лациба В., Вижга В., Кравченко П., Мельничук І., Петренко І., Подкур Р. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2008. – С. 209–212, 222–223, 226–228.

⁴⁸ Держархів Вінницької обл., ф. П-136, оп.3, спр. 12, арк. 58–65.

⁴⁹ ГДА МВС, м. Вінниця, спр. 5925, арк. 51–54 зв.

майже двотижневого розслідування спрямували кримінальну справу на позасудовий розгляд судової трійки при колегії ГПУ УСРР. Остання 8 жовтня 1932 р. ухвалила розстріляти чотирьох осіб, трьох – ув'язнити на десять, ще одного на вісім років концтабору. Колегія ОГПУ СРСР 21 жовтня 1932 р. затвердила ухвалу республіканської судової трійки. Розстрільний вирок був виконаний 16 листопада 1932 р.⁵⁰ Певним логічним поясненням такого кроку був пункт інструкції про використання постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності». У розділі «Про порядок спрямування справ про крадіжки» зазначалося, що межі компетенції органів ОГПУ СРСР поширювалися на справи про крадіжки, які супроводжувалися масовими насильницькими діями, терористичними актами, підпалами, а також справи, по яким проходять організовані групи із великою кількістю арештованих⁵¹. Очевидно, наявність зброї та чисельність злочинської групи у вісім осіб, їхня діяльність поблизу залізниці стала причиною того, що кримінальну справу розслідували оперативники держбезпеки. Цілком можливо, що ця кримінальна справа була від початку зрозумілою і не передбачала складнощів у розслідуванні. Тому вона була дуже виграшною для чекістської звітності.

Водночас, співробітники держбезпеки не бажали розголосу щодо озброєної групи селян, які належали до соціальної «опори» більшовиків. На суді одразу стане зрозумілим, що основною причиною кримінальних проступків стала політика більшовицького режиму щодо знищення селянина-власника і перетворення його на сільськогосподарського робітника. Відсутність згадок про постанову від 7 серпня 1932 р. теж очевидна. Ця озброєна група переважно грабувала місцевих селян і лише у рідкісному випадку вони поживилися колгоспним майном. Але наявність зброї у даному випадку виявилася найбільш обтяжу-

⁵⁰ ГДА МВС, м. Вінниця, спр. 5925, арк. 104, 106, 109.

⁵¹ Держархів Вінницької обл., ф. Р-1883, оп. 1, спр. 13, арк. 245 зв.

ючою обставиною, оскільки комуністичний режим найбільше боявся озброєного селянина.

Таким чином, для вищого політичного керівництва приховування селянами збіжжя під час конфіскаційної хлібозаготівлі було «контрреволюційним злочином». Для створення правових підстав для засудження «розкрадачів соціалістичної власності» була ухвалена постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності». Її центральними положеннями були одержавлення колгоспної і кооперативної власності, оголошення крадіжок державної власності «контрреволюційним злочином», за яким слідувало жорстоке покарання у вигляді розстрілу. Пік застосування цієї постанови припав на листопад 1932 – початок 1933 рр. і супроводжувалося агітаційно-пропагандистською кампанією, метою якої було посіяти страх перед представниками партійно-радянського апарату і змусити селян здати все збіжжя у хлібозаготівлю. Кремлівські очільники не зважали на наростаючу смертність, оскільки вона була карою за спротив комуністичному режиму.

Для більшовицького керівництва у другій половині 1932 – початку 1933 рр. факт приховування зерна був «контрреволюційним злочином». Їм було байдуже джерела походження збіжжя – крадіжка, власне виробництво чи отримане за трудові.

Через конфіскаційні хлібозаготівлі селянство було поставлене в умови пошуку нових методів виживання. Масові крадіжки колгоспного збіжжя та власності інших селян стали реакцією на дії комуністичного режиму, що зруйнував традиційний, еволюційний розвиток сільськогосподарського виробництва. Обтяжуючою обставиною таких злочинів стала наявність вогнепальної зброї та крадіжки державного/колгоспного/кооперативного майна.

Специфіка покарання за крадіжки в умовах Голодомору 1932–1933 рр. була в тому, що переважна більшість селян була засуджена за статтями Кримінального кодексу УСРР за невиконання податків, відмову здавати зерно у хлібозаготівлю та крадіжки на термін від двох до п'яти років виправних робіт. Це

викликало нарікання керівництва російського наркомату юстиції, яке звинуватило суддів у невиконанні «партійних вказівок».

Оскільки судили голів родин, до місцевих виправно-трудо-вих колоній часто потрапляли особи віком від 50 до 65 років, які вже були нездатні працювати через хвороби і голодне виснаження. Їхні смерті негативно впливали на морально-психологічний стан в'язнів і додатково формували негативне ставлення до комуністичного режиму. В'язнична адміністрація через перевантаження колоній змушена була клопотатися про їхнє дострокове звільнення.

REFERENCES

1. Bur'ian L., Rikun, I. (Comps.). (2001). *Holodomor v Ukraini 1932–1933 rr.: bibliohrafichnyj pokazhchyk*. Odesa; L'viv: Vyd-vo M. P. Kots'. [In Ukrainian].
2. Drovoziuk, S. (2003). Selians'kyj samosud 1917–1930-kh rr. XX st. iak sotsial'no-psykholohichnyj fenomen (istoriohrafichni notatky). *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, (10), 284–293. [In Ukrainian].
3. Kaganovich, L. (2003). *Pamyatnye zapiski rabocheho, kommunistabol'shevika, profsoyuznogo, partijnogo i sovetsko-gosudarstvennogo rabotnika*. Moskva: Vagrius, 2003. [In Russian].
4. Khlevnyuk, O., De'vis, R., Kosheleva, L., Ris, E., Rogovaya, L. (Comps.). (2001). *Stalin i Kaganovich. Perepiska. 1931–1936 gg.* Moskva: ROSSPE'N. [In Russian].
5. Kul'chyts'kyj, S. (2008). *Holod 1932–1933 rr. v Ukraini iak henotsydmovoiou dokumentiv, ochyma svidkiv*. Kyiv: Nash chas. [In Ukrainian].
6. Kul'chyts'kyj, S. (2014). *Ukrains'kyj Holodomor v konteksti polityky Kremlia pochatku 1930-kh rr.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy. [In Ukrainian].
7. Latsyba, V., Vyzhha, V., Kravchenko, P., Mel'nychuk, I., Petrenko, I., Podkur, R. (Comps.). (2008). *Natsional'na knyha pam'iaty zhertv Holodomoru 1932–1933 rr. v Ukraini*. Vinnyts'ka oblast'. Vinnytsia: DP: «DKF». [In Ukrainian].
8. Lysenko, O. (2013). Sil's'ki aktyvisty Chernihivschyny (kinets' 1920–1930-ti rr.): typolohiia povedinky. *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB – From archives of VUChK–GPU–NKVD–KGB*, 1/2 (40/41), 255–284. [In Ukrainian].

9. Marochko, V. (2013). Terytoriia Holodomoru: terminolohichnyj ta sotsial'no-demohrafichnyj dyskursy. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia poshuky*, (22), 166–178. [In Ukrainian].
10. Myronenko, O., Usenko, I. (Ed.). (2001). Pravova ideolohiia i pravo Ukrainy na etapi stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1929–1941). Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
11. Podkur, R., Vasyl'iev, V., Kravchenko, P., Petrenko, V. (Comps.). (2013). Nastroi ta povedinka naseleattia Podillia v umovakh stalins'koi revoliutsii «zghory». 1928–1940. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
12. Pyrih, R. (Comps.). (2007). Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: dokumenty i materialy. Kyiv: Vyd-j dim «Kyievo-Mohylians'ka akademiia». [In Ukrainian].
13. Romanets', N. (2011). «Zakon pro p'iat' koloskiv»: osoblyvosti zastosuvannia v Ukraini. *Hrani*, (5), 17–22. [In Ukrainian].
14. Romanets', N. (2014). Represyvna polityka radians'koi vlady v ukrains'komu seli (1925–1939). Kryvyj Rih. [In Ukrainian].
15. Romanets', N. (2016). Selians'ki samosudy 1933–1936 rr.: prychny, masshtaby, naslidky. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia». Seriiia : Istorychni nauky – Scientific Notes of Ostroh Academy National University, «Historical sciences» series*, 25, 82–91. [In Ukrainian].
16. Rybas, S. (2010). Stalin. Moskva: Molodaya gvardiya. [In Russian].
17. Sytnyk, O., Popova H. (2011). Vplyv radians'koi kryminal'no-pravovoi doktryny na diial'nist' pravookhoronnykh orhaniv Donbasu v period druhoi polovyny 1920-kh – 1930-i rr. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Seriiia: Ekonomika i pravo – Bulletin of Donets University. Series: Economics and Law*, 2, 296–300. [In Ukrainian].
18. Vasyl'iev, V. (2014). Politychne kerivnytstvo URSS i SRSR: dynamika vidnosyn tsentr–subtsentr vlady (1917–1938). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
19. Vasyl'iev, V., Shapoval, Yu. (Comps.). (2001). Komandyry velykoho holodu: poizdky V. Molotova i L. Kahanovycha v Ukrainu ta na Pivnichnyj Kavkaz. 1932–1933 rr. Kyiv. [In Ukrainian].
20. Vasyl'iev, V., Vert, N., Kokin, S. (Comps.). (2013). Partijno-radians'ke kerivnytstvo USSR pid chas holodomoru 1932–1933 rr.: Vozhdi.

Pratsivnyky. Aktyvisty. Zbirnyk dokumentiv ta materialiv. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].

21. Vasylyev, V., Viola, L. (Comps.). (1997). Kolektyvizatsiia i selians'kyj opir na Ukraini (lystopad 1929 – berezen' 1930 rr.). Vinnytsia: Lohos. [In Ukrainian].
22. Yakubova, L. (Ed.). (2021). Ukraina j ukraintsi v postimpers'ku dobu (1917–1939). Kyiv: Akadempriodyka. [In Ukrainian].
23. Zelenin, I.E. (1998). «Zakon o pyati koloskax»: razrabotka i osushhestvlenie. *Voprosy istorii*, 1, 114–122. [In Russian].

Pavlo Kravchenko, Roman Podkur. The Features of Criminal Prosecution for Thefts During the Holodomor (1932–1933)

The purpose of the article was to study the circumstances of peasant's persecution for thefts during the Holodomor 1932–1933 and the invocation of the resolution of the General Executive Committee and Council of People's Commissars of the USSR «On property protection of state enterprises, collective farms and cooperation and strengthening public (socialist) property», issued 7 August 1932.

The methodology bases on the principles of historicism, scientific accuracy and comprehensiveness. The authors used the anthropological approach to study archival and criminal cases. The authors also used the problem and chronological methods as well as the method of specific search to achieve the goal.

Conclusions. For the top political leadership, the peasants' thefts of grain during the confiscation campaign were the «counterrevolutionary crime». To create legal grounds for condemnation of «robbers of socialist property», the General Executive Committee and Council of People's Commissars of the USSR adopted a resolution «On protection of property of state enterprises, collective farms and cooperatives and strengthening public (socialist) property» on August 7, 1932.

The peak of the enforcement of this resolution was in November 1932 – early 1933 and was accompanied by an agitation and propaganda campaign. The campaign's purpose was to sow fear in the party-Soviet apparatus representatives and force the peasants to hand over all their grain.

For the Bolshevik leadership in the second half of 1932 – early 1933, the fact of hiding grain was also a «counter-revolutionary crime». They did not care about the source of the grain – stolen, produced by peasants themselves or received for the workday unit.

Through confiscation of grain, the peasantry was forced to search for new methods of survival. Mass thefts of collective farm grain and property of other peasants were a reaction to the actions of the communist

regime, which destroyed the traditional evolutionary development of agricultural production. The aggravating circumstance of such crimes was the presence of firearms and the thefts of state/collective/cooperative property.

The specifics of the criminal penalty during the Holodomor 1932–1933 were that the vast majority of peasants were convicted under articles of the Criminal Code of the USSR for tax evasion, refusal to hand over grain and theft. The terms of punishment were two–five years in prison. This provoked criticism from the leadership of the People’s Commissariat of Justice, which accused the courts of failing to comply with «party instructions» to grant these offences the status of «counterrevolutionary crimes».

Key words: Holodomor, GPU, criminal punishment, court, People’s Commissariat of Justice.